

سقوط ساسانیان

○ نادر خبازی

فصل جداگانه و نتیجه‌گیری در پایان، تنظیم شده است. در آخر کتاب تصاویر سکه‌ها، یادداشت‌های نویسنده و کتاب‌شناسی فارسی و لاتین به همراه فهرست اعلام آمده است.

فصل اول مروری کلی بر منابع موجود است و یک طبقه‌بندی کلی از این منابع صورت می‌گیرد. در فصل دوم اوضاع اداری استان فارس مورد بررسی قرار گرفته و درباره تأثیر غلبه اعراب مسلمان بر روی این نظام اداری سخن به میان آمده است.

مؤلف فصل سوم به بررسی اوضاع سیاسی از پایان حکومت خسرو پرویز، جنگ‌های ایران و روم و هرج و مرجی که در شاهنشاهی ساسانی به وقوع پیوست، می‌پردازد و درباره نحوه تسخیر استان فارس، ایستادگی ایرانیان در برابر اعراب مسلمان و طریقه پایان این زد و خوردها صحبت می‌کند.

فصل پایانی به چگونگی برخورد ایرانیان با اعراب مسلمان در ادبیات آخر زمانی زردشتی اختصاص یافته است.

در فصل اول که با عنوان «منابع و روش‌ها» نامگذاری شده، نویسنده نخست به سابقه پژوهش در تاریخ ساسانی و بخصوص اواخر عهدساسانیان اشاره نموده و از نویسندگانی چون کریستین سن و ریچارد فرای به عنوان پیشگامان این کار یاد می‌کند، بخصوص نوشته‌های ریچارد فرای را برای مطالعه وضعیت اجتماعی و فکری فارس در اواخر عهد ساسانی بسیار سودمند می‌داند. نویسنده اظهار می‌کند که آثار نویسندگانی چون برتولد اشیپولر، زرین کوب، عزیزی و فره‌وشی و... به دلیل اتکای آنها به منابع متأخر عربی - اسلامی دیدگاهی بس تیره از پیامد شکست ساسانیان، به دست می‌دهند،

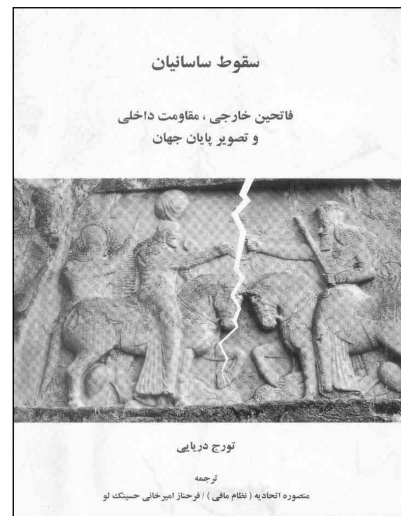
تدریج امپراطوری را به هرج و مرج داخلی کشانید. بعد از شکست خسرو دوم از رومیان و قتل وی و سپس با کشتارهای قباد دوم (شیرویه) جنگ‌های داخلی خاندان ساسانی ادامه یافت و شاهنشاهی ایران به صورت ملوک‌الطوئافی درآمد. اما زمانی که اعراب مسلمان ارتش شاهنشاهی را شکست دادند، در فلات ایران با بزرگان و فرماندهان محلی روبه‌رو شدند که این جنگ‌ها بسیار طولانی و خونین‌تر از قادیسیه و نهاوند بوده است.

این کتاب در واقع ترجمه نوشته‌ای است که به عنوان رساله دکتری، دکتر تورج دریایی به بخش تاریخ دانشگاه کالیفرنیا، لس‌آنجلس (یو، سی، ال، آ) در سال ۱۹۹۹ ارائه شده است.

نویسنده در پیشگفتار کتاب مختصری درباره تحصیل و فعالیت علمی خود سخن گفته و مراتب تشکر و قدردانی خود را از تمامی اساتید خود و ایرانشناسان نامی که به نحوی در تألیف کتاب وی را یاری رسانده‌اند، اظهار می‌کند.

سپس به صورت خلاصه و مفید مسئله مورد مطالعه را چنین بیان می‌کند: «این کتاب مطالعه‌ای است درباره موضوع فروپاشی و پایان شاهنشاهی ساسانی و اوضاع کشور در این دوره از تاریخ ایران به ویژه در استان فارس». نویسنده عنوان می‌کند که هدف این کتاب بازیابی طریقه سقوط ساسانیان و نحوه تسخیر استان فارس توسط اعراب مسلمان با تکیه بر منابع دست اول می‌باشد. این مطالعه نشان می‌دهد این سقوط یک پدیده کوتاه مدت و سریع نبود، و می‌توان مسئله را به صورت واقع‌ای دیرپا سنجید.

بعد از پیشگفتار، مطالب اصلی کتاب در چهار

○ سقوط ساسانیان؛ فاتحین خارجی، مقاومت داخلی و تصویر پایان جهان
○ تألیف: دکتر تورج دریایی
○ ترجمه: منصوره اتحادیه (نظام مافی) و فرحناز امیرخانی حسینک‌لو
○ ناشر: نشر تاریخ ایران، تهران، چاپ اول، اسفند ۱۳۸۱، ۱۵۵ ص، ۱۵۰۰ تومان
شابک ۹۶۴-۶۰۸۲-۱۷-۳

اغلب، پیروزی اعراب مسلمان در آوردگاه قادیسیه و نهاوند را به عنوان نقطه فروپاشی امپراطوری ساسانیان یاد می‌کنند، در حالی که واقعیت این است سقوط ساسانیان امری تدریجی و به مرور زمان بوده است. ضعف مفروطی که بعد از حکومت انوشیروان بر امپراطوری استیلا یافته بود، به

ولی مؤلف اساس کار خود را بر پایه روش فیلیپ ژینیو اعلام می‌کند که از طرفداران پروپا قرص بررسی دقیق اشیاء و طبقه‌بندی منابع ساسانی بوده است. نویسنده منابع اواخر عهد ساسانی را به سه دسته تقسیم می‌کند.

۱- منابع اصلی: که شامل پاپیروس‌ها و تکه سفال‌ها، کتیبه‌های فارسی میانه و عربی، خطوط و نوشته‌های روی مهرها و اشیاء حک شده، سکه‌ها، یافته‌های باستانشناسی و هنری است.

۲- منابع دست دوم: که عبارتند از منابع فارسی میانه، ارمنی و گرجی، سریانی، یونانی، منابع یهودی - ۳- منابع دست سوم: شامل منابع عربی - اسلامی و منابع فارسی است.

سریع قلمرو آنان توسط اعراب مسلمان می‌شود، نویسنده با مقایسه سکه‌ها و متون تاریخی به اختلاف بین این منابع فهرست در جانشین‌های خسرو پرویز اشاره می‌کند و سپس دوره فروپاشی امپراطوری ساسانی را به سه دوره تقسیم می‌کند. دوره اول که در طول سلطنت قباد دوم (۶۲۸ م) آغاز شد و تا دوره پوراندخت ساسانی طول کشید. این دوره را دوران برادرکشی و نقصان مشروعیت نامگذاری می‌کند. دوره دوم از پوراندخت تا دوره یزدگرد سوم است که آن را دوره «اختلاف و دسته‌بندی» می‌نامد. دوره سوم که دوران حکومت یزدگرد سوم است، دوران «پادشاه سرگردان» نامیده می‌شود. این نامگذاری بدان معنی است که پادشاه

اغلب، پیروزی اعراب مسلمان در آوردگاه قادسیه و نهباندن را به عنوان نقطه فروپاشی امپراطوری ساسانیان یاد می‌کنند، در حالی که واقعیت این است که سقوط ساسانیان امری تدریجی و به مرور زمان بوده است

زمانی که اعراب مسلمان ارتش ساسانی را شکست دادند، در فلات ایران با بزرگان و فرماندهان محلی روبرو شدند که این جنگ‌ها بسیار طولانی و خونین تر از قادسیه و نهباندن بوده است

این کتاب مطالعه‌ای است درباره موضوع فروپاشی و پایان شاهنشاهی ساسانی و اوضاع کشور در این دوره از تاریخ ایران، به ویژه در استان فارس

فصل دوم با عنوان «تقسیمات اداری و مناصب فارس» نخست به بررسی جایگاه استان فارس در امپراطوری ساسانی به عنوان خاستگاه ساسانیان و پایگاه دین زردشتی‌گری می‌پردازد. سپس به تقسیمات اداری فارس در دوره ساسانی و فارس دوره اسلامی اشاره می‌کند. نویسنده برای بازسازی مقامات اداری و مناصب فارس از مهرهای اداری و سکه‌ها و برخی نوشته‌های پهلوی همانند «مادیگان هزار دادستان» استفاده می‌کند. در ادامه درباره چهاربخش بودن قلمرو ساسانیان و ریشه‌های تاریخی تقسیم ایران به چهاربخش بحث می‌کند. در پایان این فصل از مهمترین شهرهای ایالت فارس سخن به میان آمده و صاحب‌منصبان شهرها و وظایف هریک از آنها معرفی و بررسی شده‌اند.

فصل سوم با عنوان «اواخر شاهنشاهی ساسانیان و رومیان و فتوحات اعراب مسلمان» ابتدا به بررسی علل اصلی اضمحلال و هرج و مرج ایران در اوائل قرن هفتم میلادی می‌پردازد و آن را ناشی از جنگ‌های پارس و روم می‌داند که باعث تصرف

مجبور بود به طور مداوم به اطراف امپراطوری یا قلمرو خود حرکت کرده و حضور خود را اعلام و هم پیمانانی بدست آورد. نویسنده در ادامه تاریخ فتح پارس و اسامی سرداران اعراب مسلمان را با تکیه بر منابع عربی - اسلامی ذکر می‌کند و سپس برای تعیین دقیق تاریخ فتح پارس به مقایسه و تطبیق سکه‌ها با منابع ادبی می‌پردازد. وی نتیجه‌گیری می‌کند که معمولاً تواریخ داده شده در متون برای تاریخ فتوحات شهرهای نامبرده همیشه زودتر از تاریخ سکه‌های گمنام عرب - ساسانی است و همچنین عنوان می‌کند که آخرین موضع یزدگرد سوم در ناحیه غربی شاهنشاهی پس از شکست خوردن از مسلمانان، همانا استان فارس بوده است.

در فصل چهارم با عنوان «فاتحین خارجی، مقاومت داخلی و تصویر پایان جهان» نخست تصویری از مقاومت مراکز اصلی فارس در مقابل فاتحین عرب براساس سکه‌ها و مهرها ترسیم می‌شود. سپس در ذیل عنوان «حکام مستقل و غیرمستقل محلی» از توافق و حکومت مشترک

ایرانیان و اعراب در فارس و سایر نقاط ایران بعد از استیلای مروانیان به خلافت سخن می‌راند. نویسنده عنوان می‌کند که این توافق مقاومت محلی را کاهش می‌داد و باعث می‌شد تا مروانیان به طور مؤثرتری با زبیریان و خوارج برخورد کنند.

در ادامه بحث از تصویر پایان جهان سخن می‌گوید. به نظر مؤلف هنگامی که امید برقراری حکومت ایرانی و زردشتی در میان زردشتیان فارس از بین می‌رود ادبیات پایان جهان که مهمترین وسیله و روش برای بیان آرزوها است، شکل می‌گیرد. صحنه پایان جهان در متون به صورت سؤال و جواب بین خدا و زردشت است. در این متون به سیاه‌جامگان و ارتش ابومسلم اشاره می‌شود که وی را بی‌اصل و نسب معرفی می‌کنند و باور وجود ارتباط بین ابومسلم و زردشتیگری را به کنار می‌نهند. مصیبت‌نامه‌های فارس و برخی منابع دیگر همچنین خطر قیام بابک را یادآوری می‌کنند و آن را حرکتی مفید برای جامعه زردشتی تعبیر نمی‌کنند.

نویسنده در این قسمت از کتاب، نظر فیلیپ ژینیو را درباره وجود ارتباط بین سرخ‌جامگان اشاره شده در متون تاریخی با هواداران و حامیان بابک خرمدینی رد کرده و این سرخ‌جامگان را از خرمدین جبال (ماه) می‌داند که در لشکرکشی امپراطور تئوفیلوس به وی پیوستند ولی از مسلمین شکست خورده و قتل عام شدند.

در قسمت نتیجه‌گیری نویسنده مهمترین نتایجی را که پس از بررسی و مطالعه در متون تاریخی، سکه‌ها و مهرها و سایر منابع به دست آورده است، بیان می‌کند.

در پایان کتاب تصاویری از سکه‌های خسرو پرویز و جانشینان وی و برخی از سکه‌های عربی - ساسانی آورده است. سپس نویسنده یادداشت‌های هر فصل را به صورت جداگانه تنظیم کرده است که از نظر حجم قابل توجه است.

در خاتمه نخست کتابشناسی فارسی و عربی را آورده است و سپس کتابشناسی کتب لاتین شامل جدیدترین تحقیقات علمی درباره دوره موردنظر را ذکر می‌کند.

نویسنده کتاب: تورج دریایی در سال ۱۳۴۶ در تهران متولد شده، دبستان و دبیرستان را در ایران، یونان و آمریکا گذرانده به جهت تکمیل تحصیلات دانشگاهی به آمریکا رفته، در سال ۱۹۹۹ م موفق به اخذ دکترا در رشته تاریخ دوره ساسانی از دانشگاه (UCLE) آمریکا شده است و همان سال به تدریس در رشته تاریخ باستان در دانشگاه ایالتی کالیفرنیا فولرتن پرداخته است.

شرح حال علمی و اطلاعات بیشتر درباره وی طی گفت‌وگویی با وی در شماره ۶۳ کتاب ماه تاریخ و جغرافیا به چاپ رسیده است.